

**LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO
MINISTRAS**

**ĮSAKYMAS
DĖL ALKOHOLIO, TABAKO IR KITŲ PSYCHIKĄ VEIKIANČIŲ MEDŽIAGŲ
VARTOJIMO PREVENCIJOS PROGRAMOS PATVIRTINIMO**

2006 m. kovo 17 d. Nr. ISAK-494
Vilnius

Švietimo ir mokslo ministras

Remigijus Motuzas

Alkoholio, tabako ir kitų
psichiką veikiančių medžiagų
vartojimo prevencijos

programa

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA

Alkoholio, tabako ir kitų
psichiką veikiančių medžiagų
vartojimo prevencijos
programa

VILNIUS
2006

UDK 377.5:613.8
AI-134

ISBN 9986-03-589-9

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro
2006 m. kovo 17 d. įsakymu Nr. ISAK-494

**ALKOHOLIO, TABAKO IR KITŲ PSICHIKĄ VEIKIANČIŲ MEDŽIAGŲ
VARTOJIMO PREVENCIJOS PROGRAMA****I. BENDROSIOS NUOSTATOS**

1. Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programos (toliau – Programa) paskirtis – užtikrinti bendrosios (pirminės) prevencinės veiklos veiksmingumą.
2. Programa grindžiama bendradarbiavimu tarp mokyklos, šeimos ir įvairių specialistų, o vykdoma remiantis pagrindiniais bendrosios (pirminės) prevencijos principais.
3. Programos turinys, atsižvelgiant į ugdymo patirties ypatumus ir atitinkamos prevencinės veiklos poreikį, pritaikytas kiekvienam amžiaus tarpsniui ir apima ikimokyklinį, priešmokyklinį, pradinį, pagrindinį ir vidurinį ugdymą.
4. Programa parengta įgyvendinant Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 8 d. nutarimu Nr. IX-2110 (Žin., 2004, Nr. 58-2041), 31.3 punktą ir Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos įgyvendinimo 2005 metų priemonių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. kovo 7 d. nutarimu Nr. 250 (Žin., 2005, Nr. 33-1066), 1.4 priemonę.
5. Programa skiriama kenksmingų ir psichiką veikiančių medžiagų – buitinių cheminių medžiagų, vaistų, alkoholio, tabako, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų – vartojimo bendrajai (pirminei) prevencijai vykdyti.

II. SITUACIJOS ANALIZĖ

6. Lietuvoje nuo 1985 metų atliekami mokinių alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo tyrimai, o nuo 1995 metų Lietuva dalyvauja vykdant alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo Europos mokyklose (ESPAD) projektą.
7. Mokinių, per 1995-1999 metus mėginusių ir vartojusių narkotikus, padaugėjo net penkis kartus. 1995 metais narkotikų bandė 3,2 procento 15–16 metų mokinių. 1999 metais šis rodiklis išaugo iki 15,3 procentų, o 2003 metais – iki 15,6 procentų. Rūkyti pabandė 80,0 procentų, o alkoholinių gėrimų – net iki 97,9 procentų penkiolikmečių ir šešiolikmečių, dažniau berniukų nei mergaičių. 13,6 procentų mokinių tiriamais metais vartojo raminamuosius ir migdomuosius vaistus, dažniau mergaitės nei berniukai.
8. Lietuvoje 2004 metais atlikto šalies gyventojų tyrimo apie žalingų įpročių paplitimą rezultatai parodė, kad narkotikų bent kartą gyvenime yra bandę 8,2 procento gyventojų, tabako gaminių – 65,8 procentų, o alkoholinių gėrimų per paskutinius 12 mėnesių iki tyrimo yra vartoję net 85 procentai šalies gyventojų.

III. PROGRAMOS TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

9. Programos tikslas – ugdyti asmenį, motyvuotą sveikai gyventi, nevartoti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų.

10. Programos uždaviniai:

10.1. siekti, kad ugdytiniai suprastų neigiamą alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo poveikį žmogaus sveikatai ir visuomenei;

10.2. skatinti sveiko, turiningo gyvenimo nuostatų ir įgūdžių ugdymąsi;

10.3. ugdyti gebėjimus, skatinančius atsisakyti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, prireikus kreiptis pagalbos ir konstruktyviai spręsti problemas;

10.4. ugdyti kritinį mąstymą, atsakomybę už savo veiksmus ir elgesį;

10.5. suteikti informacijos apie prevencinės, medicininės, psichologinės, socialinės, teisinės pagalbos galimybes ir institucijas, skatinti ugdytinių gebėjimą kreiptis pagalbos.

11. Siekiant iškeltų uždavinių, laikomasi šių principų:

11.1. diferencijavimo – prevencinio ugdymo uždaviniai diferencijuojami skirtingo amžiaus koncentrams, ugdymo procesas organizuojamas atsižvelgiant į vaiko ar vaikų grupės ypatumus ir ypatingus poreikius;

11.2. kontekstualumo – atsižvelgiama į aplinkos (regiono, miesto, mokyklos, bendruomenės) ypatumus, remiamasi patirties pavyzdžiais;

11.3. integralumo – siekiama vaiko asmenybei daromo poveikio visybiškumo, t. y. neapsiribojama vien švietimu sveikatos srityje, bet integruotai ugdomi mokinių gebėjimai, įgūdžiai ir vertybinės nuostatos;

11.4. konstruktyvumo – atskleidžiamos ne vien problemos, bet skatinama ieškoti konstruktyvių jų sprendimo būdų;

11.5. veiksmingumo – siekiama geros prevencinio ugdymo kokybės rezultatų vykdant bendrąją prevenciją laiku ir sistemingai, numatant ir apibrėžiant orientacinius ugdytinių pasiekimus, užtikrinant tinkamą mokytojų kvalifikaciją.

IV. PROGRAMOS STRUKTŪRA IR TURINYS

12. Ši Programa yra sudedamoji ugdymo turinio dalis, ji glaudžiai susijusi su bendrosiomis programomis ir išsilavinimo standartais, Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa.

13. Programos struktūra ir turinys remiasi bendrojo ugdymo turinio formavimo koncentrais:

13.1. turinys sudaromas atsižvelgiant į ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo uždavinius;

13.2. tematika daugiausia apima tas pačias temas, pateikiama vis išsamesnė informacija apie alkoholį, tabaką ir kitas psichiką veikiančias medžiagas aukštesnėse ugdymo pakopose;

13.3. pasiekimai aprašomi apeliuojant į vis didesnę savarankiškumą ir atsakomybę už save ir kitus, į aktyvią poziciją, veiklumą;

13.4. siekiant užsibrėžtų kiekvienam koncentrai uždavinių, pateikiamos reikalingos vaikams ir mokiniams įgyti žinios, gebėjimai ir vertybinės nuostatos.

14. Programos turinys konkretizuojamas atsižvelgiant į mokyklos ir bendruomenės poreikius. Apie konkrečių temų parinkimą ikimokyklinėje ar priešmokyklinėje grupėje sprendžia auklėtojas, o mokyklose mokytojas, klasės auklėtojas, socialinis pedagogas ar kitas specialistas atsižvelgdamas į vaikų arba mokinių amžių, patirtį, individualius ar grupės poreikius, ugdomosios veiklos pobūdį.

V. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS

15. Bendrąją prevenciją vykdo ikimokyklinių ir priešmokyklinių grupių pedagogai, bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai, klasių auklėtojai, psichologai, socialiniai pedagogai ir sveikatos priežiūros ir kiti specialistai, įgiję atitinkamą kvalifikaciją.

16. Programa integruojama į ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupių veiklas, dalykų pamokas pagal bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus, klasės valandėles, popamokinę ir projektų veiklą, organizuojamus renginius:

16.1. ikimokyklinėse įstaigose ir priešmokyklinėse grupėse ne mažiau kaip 5 val. per metus;

16.2. pradinėse klasėse ne mažiau kaip 5 val. per metus;

16.3. penktojoje–aštuntojoje klasėse ne mažiau kaip 6 val. per mokslo metus;

16.4. devintojoje–dešimtojoje klasėse ne mažiau kaip 6 val. per mokslo metus;

16.5. vienuoliktojoje–dvyliktojoje klasėse ne mažiau kaip 5 val. per mokslo metus.

17. Programos įgyvendinimą koordinuoja mokyklos direktoriaus pavaduotojas ugdymui:

17.1. ikimokyklinių ir priešmokyklinių grupių pedagogai veiklos plane pažymi apie atitinkamos temos pateikimą auklėtiniams;

17.2. pradinių klasių mokytojas apie temos pateikimą mokiniams įrašo klasės dienyne;

17.3. penktųjų–dvylikųjų klasių auklėtojai ir atitinkamo dalyko mokytojas klasės dienyne įrašo apie atitinkamos temos pateikimą mokiniams;

17.4. mokyklos administracija sudaro sąlygas mokytojams ir kitiems specialistams, dirbantiems pagal šią Programą, pasirengti ją vykdyti ir prisidėti prie kvalifikacijos tobulinimo.

18. Ugdymosi pasiekimai vertinami pagal Programoje pateiktus reikalavimus: ką mokinys privalo žinoti, gebėti, kokius įgūdžius ir vertybines nuostatas turi įgyti. Vertinant taikomi neformaliojo – formuojamojo – vertinimo metodai ir būdai. Ugdytinių pasiekimai, atitinkantys iškeltus uždavinius, žinias, gebėjimus, įgūdžius ir vertybines nuostatas, yra prevencinės veiklos veiksmingumo rodiklis.

19. Programai įgyvendinti naudojama 22 punkte nurodyta bei kita Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota literatūra ir vaizdinės priemonės.

VI. PROGRAMOS FINANSAVIMAS

20. Programos finansavimas vykdomas iš valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų šaltinių, naudojant formaliojo ir neformaliojo švietimo ir ugdymo lėšas.

VII. PROGRAMOS PRIEDAI

21. Mokinių pasiekimai, žinios, gebėjimai, įgūdžiai ir vertybinės nuostatos ugdymo turinio koncentrams pateikiami šios Programos 1 priede.

22. Rekomenduojama literatūra ir interneto svetainės pateikiami 2 priede.

MOKINIŲ PASIEKIMAI, ŽINIOS, GEBĖJIMAI, ĮGŪDŽIAI IR VERTYBINĖS NUOSTATOS

IKIMOKYKLINIS IR PRIEŠMOKYKLINIS UGDYMAS

UŽDAVINIAI:

1. Padėti vaikams suprasti, kaip augti sveikam ir saugiam, išvengti pavojingų medžiagų ir rizikingo elgesio.
2. Ugdyti gebėjimus suprasti savo sveikatos būklę, atsargiai elgtis su vaistais, buitinėmis cheminėmis medžiagomis, vengti rizikos, susijusios su rūkymu ir alkoholinių gėrimų vartojimu.
3. Skatinti nuostatas: saugoti ir stiprinti sveikatą, laikytis saugos buityje, vengti kenksmingų medžiagų ir rizikingo elgesio.

Tema	Pasiekimai	Žinios	Gebėjimai/įgūdžiai	Vertybines nuostatos/požiūris
Vaistai	Žino, kad vaistai vartojami tik sergant. Supranta, kodėl negalima imti jokių vaistų be tėvų ar gydytojų nurodymų. Žino galimus pavojus dėl neatsargaus vaistų vartojimo.	Sveikata ir sveikatos stiprinimo būdai (fizinis aktyvumas, vitaminai ir t.t.) Netinkamo vaistų vartojimo pasekmės.	Ugdomi gebėjimai suprasti savo būseną, savijautą ir kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, kai jaučiasi blogai.	Ugdoma nuostata sveikai gyventi ir elgtis atsakingai su vaistais. Formuojamas atsakingas požiūris į sveikatą.
Buitinės cheminės medžiagos	Žino, kad buityje naudojamas medžiagas galima naudoti tik pagal paskirtį ir laikantis saugos nurodymų. Supranta, kokį pavojų gali kelti netinkamai naudojamos buitinės	Kai kurios buityje naudojamos medžiagos (valikliai, skalbimo milteliai, dažai, klėjai ir kt.), jų paskirtis.	Ugdomi gebėjimai naudoti buitines chemines medžiagas tik pagal paskirtį ir prižiūrint suaugusiesiems, taip	Ugdomos savisaugos ir švaros laikymosi nuostatos.

	cheminės medžiagos ir geba elgtis atsargiai. Geba laikytis elementarių higienos įpročių.	Kuo jos gali būti pavojingos, jei naudojamos netinkamai.	pat pastebėti netinkamoje vietoje laikomas buitinės chemijos priemonės ir pranešti suaugusiesiems apie tai.	
Tabakas	Žino, kokios yra neigiamos rūkymo pasekmės. Žino, kokius įpročius reikėtų ugdytis norint augti sveikam ir stipriam. Supranta, kodėl vaikams draudžiama rūkyti.	Sveika gyvensena ir žalingi įpročiai. Rūkymas – žalingas įprotis. Kodėl žmonės rūko? Rūkymo poveikis vaikų sveikatai.	Mokoma(si) skirti sveikos gyvensenos ir žalingus įpročius. Skatinamas gebėjimas vengti pasyvaus rūkymo pavojaus.	Ugdoma nuostata vengti ir netoleruoti rūkymo, nesekti blogu kitų pavyzdžiu.
Alkoholiniai gėrimai	Žino, kad alkoholiniai gėrimai labai kenkia suaugusiųjų ir ypač vaikų sveikatai. Supranta, kodėl vaikams draudžiama vartoti alkoholinius gėrimus. Paaiškina, ko negalima daryti išgėrusiam žmogui (pvz., vairuoti automobilio, dirbti, plaukioti ir t.t.) ir kodėl. Numato, kokius įpročius reikėtų ugdytis norint augti sveikam ir stipriam.	Alkoholinių gėrimų poveikis suaugusiajam ir vaikui. Išgėrusio žmogaus elgesys (pvz., agresyvumas, savo poelgių nekontroliavimas...) Šventės, tradicijos, papročiai nevarojant alkoholio.	Formuojami sveikos gyvensenos įgūdžiai. Ugdomas gebėjimas vengti bendrauti su išgėrusiais asmenimis ir atsispirti smalsumui ar kitų siūlymams paragauti alkoholinių gėrimų.	Formuojamas neigiamas požiūris į alkoholinių gėrimų vartojimą; rūpinimasis savo sveikata.

PRADINIS UGDYMAS

UŽDAVINIAI:

1. Plėsti mokinių supratimą apie sveikatą ir jos tausojimą, vaistų, buitinių cheminių medžiagų, rūkymo ir alkoholinių gėrimų poveikį sveikatai.
2. Ugdyti gebėjimus elgtis saugiai ir atsakingai: galvoti apie poelgių pasekmes, vengti pavojingų medžiagų ir situacijų, atsisipirti smalsumui ar kitų siūlymams pabandyti rūkyti ar vartoti alkoholį.
3. Skatinti nuostatas sveikai gyventi, elgtis drausmingai ir laikytis taisyklių, vengti ir netoleruoti žalingų įpročių.

Tema	Pasiekimai	Žinios	Gebėjimai/įgūdžiai	Vertybinės nuostatos/požiūris
Vaistai	<p>Geba paaiškinti, kaip gyventi sveikai.</p> <p>Numato, kokiais atvejais nedelsiant reikia kreiptis į gydytoją.</p> <p>Žino, kad vaistus galima imti tik iš tėvų, gydytojų ir/ar kitų sveikatos priežiūros specialistų.</p>	<p>Vaistų poveikis organizmui.</p> <p>Kaip stiprinti organizmą ir išvengti ligų.</p>	<p>Ugdomi gebėjimai suprasti savo būseną, savijautą ir kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, kai jaučiasi blogai.</p>	<p>Ugdoma nuostata sveikai gyventi ir elgtis atsakingai su vaistais, augalais, grybais.</p>
Buitinės cheminės medžiagos	<p>Žino, kad buityje naudojamos cheminės medžiagos ne tik teikia naudą, bet ir kenkia žmogaus sveikatai.</p> <p>Numato, kokie pavojai gali ištikti netinkamai naudojant chemines medžiagas buityje.</p>	<p>Netinkamai naudojamų cheminių medžiagų poveikis sveikatai.</p> <p>Įspėjamieji ženklai ant buitinių cheminių medžiagų.</p> <p>Elgsena nesaugiai panaudojus buitines chemines medžiagas.</p>	<p>Ugdomi gebėjimai saugiai naudotis cheminėmis priemonėmis buityje ir kreiptis pagalbos, neatsargiai pasinaudojus buitinėmis cheminėmis medžiagomis.</p>	<p>Ugdoma nuostata laikytis higienos buityje ir atsargiai elgtis su buitinėmis cheminėmis medžiagomis.</p>

<p>Tabakas</p>	<p>Laikosi mokinio elgesio ir mokyklos taisyklių.</p> <p>Supranta, kokią žalą ir kokias problemas (sveikatos, finansines ir kt.) kelia rūkymas.</p> <p>Rūpinasi savo sveikata ir saugia aplinka.</p> <p>Paaiškina, kodėl negalima rūkyti, net jei kas nors ir pasiūlytų.</p> <p>Susipažinęs su Tabako kontrolės įstatymo nuostatomis, reglamentuojančiomis nepilnamečių tabako gaminių išsigijimą ir vartojimą.</p>	<p>Rūkymo žala vaiko ir suaugusiojo organizmui ir jo aplinkai.</p> <p>Mokyklos ir viešosios tvarkos taisyklės, draudimai pirkti tabako gaminius ir rūkyti vaikams iki 18 metų</p> <p>Pavojus, kylantis dėl nerūpestingai numestų ar pakeltų nuorūkų.</p>	<p>Ugdomas gebėjimas diskutuoti apie rūkymo žalą.</p> <p>Mokomasi saugotis pasyvaus rūkymo ir gebėti atsispirti siūlymams parūkyti.</p>	<p>Formuojamas neigiamas požiūris į rūkymą</p>
<p>Alkoholis</p>	<p>Paaiškina alkoholio vartojimo žalą asmeniui ir bendruomenei</p> <p>Supranta, kad vaikai nėra atsakingi už tai, jei jų tėvai vartoja alkoholį.</p> <p>Vengia rizikingų situacijų, kurios gali kilti dėl alkoholio vartojimo (pvz., važiuoti su išgėrusiais asmenimis, būti išgėrusiųjų draugijoje).</p> <p>Susipažinęs su Alkoholio kontrolės įstatymo nuostatomis, reglamentuojančiomis nepilnamečių alkoholinių gėrimų išsigijimą ir vartojimą.</p>	<p>Neigiamas alkoholio poveikis sveikatai.</p> <p>Priežastys, skatinančios vartoti alkoholinius gėrimus.</p> <p>Alkoholio vartojimas šeimoje.</p> <p>Draudimai pirkti ir vartoti alkoholinius gėrimus (vaikams iki 18 metų, suaugusiems – viešosiose vietose).</p>	<p>Diskutuojant padedama suprasti alkoholio žalą, vartojimo priežastis ir ugdomas gebėjimas atsisakyti, jei siūloma paragauti alkoholinių gėrimų.</p> <p>Skatinama nebijoti ir kreiptis pagalbos, jei šeimoje kyla problemų dėl alkoholinių gėrimų vartojimo.</p>	<p>Formuojamas neigiamas požiūris į alkoholinių gėrimų vartojimą.</p> <p>Stiprinama nuostata nevartoti alkoholinių gėrimų.</p>

PAGRINDINIS UGDYMAS
(5–8 KLASĖS)

UŽDAVINIAI:

1. Aiškinti asmenines ir socialines tabako, alkoholio ir psichiką veikiančių medžiagų vartojimo priežastis ir pasekmes.
2. Ugdytis gebėjimus kritiškai mąstyti, atsispirti neigiamai bendraamžių įtakai, konstruktyviai spręsti psichologines problemas.
3. Skatinti savigarbą ir nuostatą ieškoti prasmingų laisvalaikio leidimo būdų, kritišką požiūrį į žalingų įpročių pavyzdžius savo aplinkoje, žiniasklaidoje.

Tema	Pasiekimai	Žinios	Gebėjimai/įgūdžiai	Vertybinės nuostatos/požiūris
Tabakas	<p>Rūpinasi savo sveikata. Žino, kaip tabakas gali paveikti sveikatą ir elgesį.</p> <p>Geba atsispirti paauglių spaudimui rūkyti.</p> <p>Dalyvauja kuriant mokyklos taisykles ir jų laikosi, numato teises, pareigas ir atsakomybę.</p> <p>Žino Tabako kontrolės įstatymo nuostatas, reglamentuojančias nepilnamečių tabako gaminių išigijimą ir vartojimą.</p>	<p>Tabako žala paauglio sveikatai ir asmenybei.</p> <p>Neigiamas rūkymo poveikis fiziniam aktyvumui.</p> <p>Rūkymas – kaip „įvaizdžio“ dalis.</p> <p>Atskleisti neigiamą tabako reklamos poveikį ir tikslus.</p> <p>Aktyvus ir pasyvus rūkymas.</p>	<p>Skatinama susimąstyti ir įvertinti, kokią žalą gali padaryti rūkymas, ir priimti tinkamą sprendimą dėl rūkymo, gebėti atsispirti bendraamžių spaudimui.</p>	<p>Ugdoma nuostata sveikai gyventi ir saugiai elgtis.</p> <p>Ugdoma neigiama nuostata į rūkymą mokykloje, namuose, viešosiose vietose.</p> <p>Turi pozityvią nuostatą į nerūkančiuosius.</p> <p>Formuojama nuostata vykdyti teisės aktų reikalavimus.</p>
Alkoholis	<p>Žino, kaip alkoholis gali paveikti sveikatą ir elgesį.</p> <p>Supranta piktnaudžiavimo alkoholiu žalą ir dėl to kylančias problemas.</p>	<p>Alkoholio poveikis paauglio sveikatai ir elgesiui. Elgesio pokyčiai patiriant įvairaus laipsnio apsvaigimą.</p>	<p>Skatinama suvokti ir įvertinti asmeninę riziką, kurią gali sukelti alkoholio vartojimas.</p>	<p>Ugdoma neigiama nuostata į alkoholio vartojimą (šeimoje, laisvalaikiu ir kt.).</p>

	<p>Žino ilgalaikes alkoholio vartojimo pasekmes – kaip ir kodėl jo vartojimas sukelia priklausomybę.</p> <p>Geba atsispirti paauglių spaudimui vartoti alkoholinius gėrimus.</p> <p>Geba pasirinkti prasmingus laisvalaikio leidimo būdus be alkoholio.</p> <p>Sugeba kreiptis pagalbos, jei iškyla problemų dėl alkoholio vartojimo.</p> <p>Žino Alkoholio kontrolės įstatymo nuostatas, reglamentuojančias nepilnamečių alkoholinių gėrimų išsigijimą ir vartojimą.</p>	<p>Trumpalaikiai ir ilgalaikiai alkoholio poveikio padariniai.</p> <p>Vartojimas, piktnaudžiavimas, priklausomybė.</p> <p>Alkoholio reklamos tikslai ir poveikis. Įvairūs pardavimo ir pateikimo metodai.</p> <p>Draudimai pirkti ir vartoti alkoholinius gėrimus (vaikams iki 18 metų, suaugusiems – viešosiose vietose).</p> <p>Pavojai alkoholinius gėrimus maišant su kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis.</p> <p>Alkoholinių gėrimų vartojimo pasekmė šeimai ir visuomenei. Konfliktai ir nelaimingi atsitikimai kaip alkoholio vartojimo pasekmė.</p> <p>Alkoholinių gėrimų vartojimas ir sportas.</p>	<p>Ugdomi gebėjimai prisiimti atsakomybę už savo elgesį, rūpintis aplinkinių žmonių saugumu ir atsispirti aplinkinių siūlymams vartoti alkoholį.</p>	<p>Toliau stiprinamas nusiteikimas nevartoti alkoholinių gėrimų.</p> <p>Teigiama nuostata mokyklos taisyklių vykdymui.</p> <p>Nuostata, kad sportas ir alkoholis – nesuderinami dalykai.</p>
--	---	---	--	--

		Vyskupo M.Valančiaus blaivybės idėjų raida.		
Kitos psichiką veikiančios medžiagos	<p>Supranta psichiką veikiančių medžiagų vartojimo žalą ir dėl to kylančias problemas.</p> <p>Geba atsispirti bendraamžių spaudimui ir moka konstruktyviai spręsti paauglystėje kylančias problemas.</p> <p>Geba įvertinti psichiką veikiančių medžiagų riziką ir prireikus kreiptis pagalbos dėl jų vartojimo.</p>	<p>Kitos psichiką veikiančios medžiagos: rūšys, poveikis, vartojimo pasekmės.</p> <p>Priklausomybių atsiradimas.</p> <p>Paauglių ir jų tėvų atsakomybė už šių medžiagų vartojimą.</p> <p>Psichiką veikiančių medžiagų vartojimo priežastys.</p> <p>Kur kreiptis pagalbos dėl psichiką veikiančių medžiagų vartojimo.</p> <p>Psichiką veikiančių medžiagų reklamos poveikis ir draudimai.</p> <p>Įstatymai, susiję su draudimu pirkti, vartoti ir platinti psichiką veikiančios medžiagas.</p>	<p>Skatinamas gebėjimas įvertinti psichiką veikiančių medžiagų asmeninę riziką (mokymuisi, elgesiui, sveikatai ir pan.) ir priimti atsakomybę už savo elgesį.</p> <p>Ugdomi gebėjimai konstruktyviai spręsti paauglystėje kylančias problemas.</p>	<p>Ugdomas neigiamas požiūris į psichiką veikiančių medžiagų vartojimą.</p>

**PAGRINDINIS UGDYMAS
(9–10 KLASĖ)**

UŽDAVINIAI:

1. Plėsti žinias apie alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo rizikos veiksnių, ir išmanyti jų prevencinius, medicininius ir teisinius aspektus.
2. Stiprinti pasiryžimą atsisakyti alkoholio, tabako, kitų psichiką veikiančių medžiagų ir rinktis sveiką gyvenimo būdą
3. Plėtoti gebėjimus argumentuotai diskutuoti ir įtikinamai pagrįsti požiūrį nevertoti žalingų medžiagų, kritiškai vertinti tiesioginę ir netiesioginę reklamą, elgtis atsakingai.
4. Skatinti mokinių prevencines nuostatas sprendžiant rūkymo, alkoholinių gėrimų ir psichiką veikiančių medžiagų vartojimo problemas.

Tema	Pasiekimai	Žinios	Gebėjimai/įgūdžiai	Vertybinės nuostatos/požiūris
Tabakas	<p>Rūpinasi savo draugų ir šeimos narių fizine ir psichikos sveikata.</p> <p>Dalyvauja kuriant mokyklos taisykles ir jų laikosi, numato teises, pareigas ir atsakomybę.</p> <p>Atsispiria bendraamžių spaudimui rūkyti.</p> <p>Prireikus kreipiasi konsultacijų ir pagalbos dėl emocinių ir su rūkymu susijusių problemų.</p> <p>Aktyviai reiškia poziciją (pasisako prieš tabako vartojimą, dalyvauja prevencijos veikloje).</p> <p>Žino Tabako kontrolės įstatymo nuostatas, reglamentuojančias nepilnamečių tabako gaminių išigijimą ir vartojimą.</p>	<p>Rūkymo pasekmės fizinei ir psichikos sveikatai.</p> <p>Priklausomybė nuo tabako ir pagalbos rūkančiui būdai.</p> <p>Kova prieš rūkymą pasaulyje (reklamos ir pardavimo kontrolė).</p>	<p>Ugdomi gebėjimai rūpintis savo, draugų, šeimos narių fizine ir psichine sveikata.</p> <p>Skatinama argumentuotai diskutuoti apie „mitus ir faktus“ dėl rūkymo.</p> <p>Ugdomas kritinis mąstymas ir gebėjimas įvertinti situacijas, skatinančias rūkyti.</p> <p>Padedama aktyviai įsitraukti į rūkymo prevenciją.</p> <p>Skatinamas gebėjimas kreiptis konsultacijų ir pagalbos dėl emocinių</p>	<p>Skatinama nuostata rūpintis savo draugų ir šeimos narių fizine ir psichine sveikata.</p> <p>Stiprinama nuostata nerūkyti.</p> <p>Ugdomas teigiamas požiūris į nerūkantį asmenį.</p> <p>Ugdomas atsakingumas už savo ir draugų, šeimos narių elgesį.</p>

			<p>ir su rūkymu susijusių problemų.</p> <p>Komentuojant teisės aktus mokomasi analizuoti viešąją informaciją, susijusią su rūkymu.</p>	
Alkoholis	<p>Aktyviai reiškia poziciją (pasisako prieš alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą, prioritetą teikia blaivios asmenybės įvaizdžiui, dalyvauja prevencijos veikloje).</p> <p>Prireikus kreipiasi konsultacijų ir pagalbos dėl emocinių ir su alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimu susijusių problemų.</p> <p>Žino Alkoholio kontrolės įstatymo nuostatas, reglamentuojančias nepilnamečių alkoholinių gėrimų įsigijimą ir vartojimą.</p>	<p>Alkoholio vartojimo pasekmės fizinei ir psichikos sveikatai.</p> <p>Priklausomybės nuo alkoholio rizikos veiksniai.</p> <p>Įvairūs pagalbos būdai šeimos nariams, turintiems problemų dėl alkoholio vartojimo.</p> <p>Neteisėta veikla, susijusi su alkoholio gamyba, prekyba ir vartojimu.</p> <p>Reklamos ir pardavimo kontrolė.</p> <p>Alkoholio kontrolės ir prevencijos patirtis Lietuvoje ir pasaulyje.</p>	<p>Ugdomi gebėjimai kritiškai vertinti elgesį, susijusį su alkoholio vartojimu, ir jį vartoti skatinančius veiksnius (reklamą, socialinį spaudimą ir kt.).</p> <p>Komentuojant teisės aktus mokomasi kritiškai vertinti viešąją informaciją, susijusią su alkoholio vartojimu.</p> <p>Pagal galimybes skatinama ištraukti į prevencijos veiklą.</p>	<p>Ugdomas teigiamas požiūris į blaivų gyvenimo būdą ir alkoholio nevartojantį asmenį.</p> <p>Toliau stiprinama nuostata nevartoti alkoholinių gėrimų.</p> <p>Ugdomas gebėjimas kritiškai vertinti elgesį, susijusį su alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimu bei juos vartoti skatinančius veiksnius (reklamą, socialinį ir bendraamžių spaudimą, kt.).</p> <p>Teigiamai vertinamas alkoholinių gėrimų nevartojimas pasilinksminimų metu – pramogas be alkoholio.</p> <p>Ugdomos prevencijos nuostatos, skatinamas pilietinis sąmoningumas.</p>
Kitos psichiką veikiančios medžiagos	<p>Susiformuoja aktyvią poziciją prieš psichiką veikiančių medžiagų vartojimą ir aktyviai reiškia savo nuomonę šiuo klausimu, vertina</p>	<p>Psichiką veikiančių medžiagų vartojimo pasekmės fizinei ir psichikos sveikatai.</p>	<p>Diskutuoti apie „mitus ir faktus“ dėl psichiką veikiančių medžiagų vartojimo.</p>	<p>Ugdomas teigiamas požiūris į nevartojantį psichiką veikiančių medžiagų asmenį.</p>

	<p>nevartojančiojo psichiką veikiančių medžiagų asmenybės įvaizdį, pagal galimybes dalyvauja prevencijos veikloje.</p> <p>Supranta, kad psichiką veikiančių medžiagų vartotojas nebekontroliuoja savo veiksmų, gyvenimo ar elgsenos.</p>	<p>Priklausomybės rizikos veiksniai.</p> <p>Įvairūs pagalbos būdai vartojantiems psichiką veikiančias medžiagas.</p> <p>Įstatymai, susiję su psichiką veikiančių medžiagų apyvarta.</p> <p>Psichiką veikiančių medžiagų kontrolės ir prevencijos patirtis Lietuvoje ir pasaulyje.</p> <p>Prevencijos veiklos rūšys ir dalyvavimo joje formos.</p> <p>Netiesioginė reklama.</p> <p>Narkotikų legalizavimo judėjimas ir grėsmės.</p>	<p>Ugdomi gebėjimai kritiškai vertinti elgesį, susijusį su psichiką veikiančių medžiagų vartojimu, skatinimu bei platinimu, ir atsakomybę už savo elgesį.</p> <p>Skatinama ieškoti psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos būdų.</p>	<p>Skatinamos prevencijos nuostatos.</p> <p>Geba diskutuoti psichiką veikiančių medžiagų prevencijos klausimais.</p>
--	--	--	---	--

**VIDURINIS UGDYMAS
(11–12 KLASĖS)**

UŽDAVINIAI:

1. Analizuoti nacionalines ir globalines kovos prieš tabako, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo tendencijas; teisės aktų nuostatas, reglamentuojančias šių medžiagų kontrolę ir teisės pažeidimų atsakomybę.
2. Diskutuoti ir numatyti konkrečius būdus, kaip konstruktyviai spręsti rūkymo, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo problemas iš asmens, bendruomenės, visuomenės ar globalios perspektyvos.
3. Stiprinti nuostatas gyventi sveikai, atsisakyti žalingų įpročių, jausti atsakomybę ne tik už savo, bet ir už kitų (aplinkinių, palikuonių) sveikatą.

Tema	Pasiekimai	Žinios	Gebėjimai/įgūdžiai	Vertybinės nuostatos/požiūris
Tabakas	Žino teisės aktų nuostatas, reglamentuojančias nepilnamečių atsakomybę už tabako išsigijimą ir vartojimą.	Tabako pasiūla ir paklausa. Teisės aktai, reglamentuojantys tabako kontrolę, jos pažeidimus.	Geba svarstyti teisės normas, nustatančias tabako prekybos, platinimo ir vartojimo aspektus bei pasekmes, kurios atsiranda	Ugdoma nuostata rūpintis savo ir kitų fizine ir psichine sveikata. Ugdomas teigiamas

	<p>Atsispiria paauglių spaudimui rūkyti.</p> <p>Pasirenka prasmingus laisvalaikio leidimo būdus be žalingų įpročių.</p> <p>Pripažįsta neigiamus rūkymo padarinius sveikatai ir aplinkai, argumentuotai gina ir elgesiu demonstruoja nerūkančiojo poziciją.</p> <p>Dalyvauja rūkymo prevencijos veikloje, skatina tai daryti kitus.</p> <p>Analizuoja teisės aktus, reglamentuojančius tabako prekybos ir vartojimo aspektus.</p> <p>Prireikus kreipiasi konsultacijų ir pagalbos dėl problemų, susijusių su rūkymu.</p> <p>Moka konstruktyviai įveikti stresą.</p> <p>Gina nerūkančiojo teises.</p>	<p>Tabako reklamos tikslai ir poveikis žmogaus elgesiui.</p> <p>Rūkymo problemos sprendimo būdai. Pagalba žmonėms, norintiems atsisakyti rūkyti. Savitarpio pagalbos esmė.</p>	<p>pažeidus nustatytus teisės aktų reikalavimus.</p> <p>Ugdomi gebėjimai kritiškai įvertinti tabako tiesioginę ir netiesioginę reklamą.</p> <p>Ugdomi problemų sprendimo ir savitarpio pagalbos gebėjimai.</p> <p>Mokomasi konstruktyviai įveikti stresą ir atsisakyti žalingų įpročių.</p>	<p>požiūris į nerūkantį asmenį.</p> <p>Ugdomas atsakingumas už savo elgesį.</p> <p>Skatinama tvirta nerūkančiojo pozicija ir neigiama nuostata rūkymo, tabako kontrolės (prekybos, reklamos) ir teisės normų pažeidimų atžvilgiu.</p> <p>Ugdomas įsitikinimas, kad yra veiksmingų priemonių, padedančių žmonėms atsisakyti šio žalingo įpročio.</p>
Alkoholis	<p>Analizuoja teisės aktus, reglamentuojančius alkoholio prekybos ir vartojimo aspektus.</p> <p>Ugdoma atsakomybė už savo elgesį, susijusį su alkoholio vartojimu.</p> <p>Aktyviai reiškia poziciją</p>	<p>Alkoholis ir karjera. socialiniai piktnaudžiavimo alkoholiu padariniai.</p> <p>Alkoholis ir vairavimas. Asmeninė ir tėvų atsakomybė. Teisės aktai, reglamentuojantys vairavimą apsvaigus nuo alkoholio; pažeidimų rūšys,</p>	<p>Padedama apmąstyti ir kritiškai vertinti alkoholio vartojimą skatinančius veiksnius (reklamą, socialinį spaudimą, pramogų įpročius ir kt.).</p> <p>Skatinama susipažinti ir analizuoti teisės normas,</p>	<p>Skatinama neigiama nuostata į alkoholio vartojimą viešosiose vietose ir vairavimą apsvaigus.</p> <p>Ugdomas teigiamas požiūris į pramogas ir laisvalaikio leidimą be alkoholio, į blaivų</p>

	<p>(pasisako prieš tabako, alkoholio, kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą, prioritetą teikia blaivios asmenybės įvaizdžiui.</p> <p>Argumentuotai gina ir elgesiu demonstruoja alkoholio bei kitų psichiką veikiančių medžiagų nevartojančiojo ir nerūkančiojo poziciją.</p> <p>Paaiškina teisinės atsakomybės, atsirandančios dėl alkoholio vartojimo, rūšis, jų skirtumus.</p> <p>Geba kritiškai vertinti savo ar kitų veiksmus, susijusius su nustatytos tvarkos pažeidimais, alkoholio vartojimu viešosiose vietose arba vairavimu apsvaigus.</p> <p>Geba dalyvauti prevencijos veikloje ir skatina dalyvauti kitus.</p> <p>Teigiamai vertina pramogas be alkoholio ir blaivų gyvenimo būdą.</p>	<p>jų padariniai.</p> <p>Alkoholis ir šeima (alkoholio poveikis vaisiui nėštumo metu, šeimos finansams ir kt.).</p> <p>Pramogos ir neigiamos alkoholio vartojimo pasekmės.</p> <p>Teisės aktai, reglamentuojantys alkoholio kontrolę, jos pažeidimus, ir reklamos vaidmuo.</p> <p>Priklausomybė nuo alkoholio. Pagalba priklausantiems nuo alkoholio asmenims ir jų šeimos nariams.</p>	<p>nustatančias alkoholio vartojimo ypatumus ir pasekmes, kurios atsiranda pažeidus nustatytus teisės reikalavimus.</p>	<p>gyvenimo būdą.</p> <p>Formuojama nuostata, kad priklausomybė nuo alkoholio – liga, kurią būtina ir galima įveikti.</p>
<p>Kitos psichiką veikiančios medžiagos</p>	<p>Geba apibūdinti narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų žalingą poveikį asmeniui ir visuomenei.</p> <p>Žino, kaip psichiką veikiančios medžiagos (tabakas, alkoholis, narkotikai) gali paveikti asmens sveikatą ir elgesį bei visuomenę, įvertina jų vartojimo riziką,</p>	<p>Psichiką veikiančios medžiagos. Jų rūšys, poveikis (sveikatai, vaisiui) ir vartojimo rizikos veiksniai (platinimas pasilinksminimo vietose, stresai ir kt.</p> <p>Žalingas psichiką veikiančių</p>	<p>Padedama apmąstyti ir kritiškai įvertinti narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą skatinančius veiksnius (reklamą, socialinį spaudimą, pramogų įpročius ir kt.).</p>	<p>Formuojamas tvirtas neigiamas požiūris į psichiką veikiančių medžiagų vartojimą, platinimą ir eksperimentavimą jomis.</p> <p>Ugdoma nuostata vengti pačiam ir padėti kitiems</p>

	<p>pripažįsta neigiamus vartojimo padarinius.</p> <p>Pripažįsta, kad įprotis vartoti psichiką veikiančias medžiagas sukelia sunkias pasekmes ir priklausomybę. Siekia aktyviai prisidėti prie psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos.</p> <p>Prireikus kreipiasi konsultacijų ir pagalbos dėl emocinių problemų bei problemų, susijusių su psichiką veikiančių medžiagų vartojimu.</p> <p>Dalyvauja prevencijos, jaunesniųjų mokinių švietimo veikloje, jei reikia, padeda bendraamžiams ir žino, kur kreiptis pagalbos.</p> <p>Teigiamai vertina laisvalaikį ir sveiką gyvenimo būdą.</p> <p>Paaškina teises normas (įstatymus) dėl psichiką veikiančių medžiagų apyvartos ir vartojimo ir atsakomybę už jų nesilaikymą.</p>	<p>medžiagų poveikis asmeniui ir visuomenei. Skaudūs asmeniniai, socialiniai, finansiniai, psichiniai ir medicininiai psichiką veikiančių medžiagų vartojimo padariniai (rizika susirgti AIDS, įgyti priklausomybę ir kt.).</p> <p>Globalinės psichiką veikiančių medžiagų vartojimo paplitimo tendencijos, problemos ir konkretūs piktnaudžiavimo narkotikais pavyzdžiai.</p> <p>Šalies ir pasaulio narkotikų vartojimo politika, švietimas, prevencija, draudimai, gydymas ir rehabilitacija.</p> <p>Teisinė atsakomybė už psichiką veikiančių medžiagų gamybą, platinimą ir vartojimą.</p> <p>Pagalba tiems, kurie nori atsikratyti žalingo įpročio vartoti psichiką veikiančias medžiagas. Priklausomybės ligų gydymo galimybės ir įstaigos, kurios teikia tokią pagalbą.</p> <p>Priklausomybė nuo psichiką veikiančių medžiagų.</p> <p>Pagalbos galimybės.</p>	<p>Skatinama susipažinti ir analizuoti teisės normas, nustatančias narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų kontrolės ypatumus ir pasekmes, kurios atsiranda pažeidus nustatytus teisės aktų reikalavimus.</p>	<p>išvengti psichiką veikiančių medžiagų vartojimo rizikos. Skatinama ieškoti prasmingų laisvalaikio leidimo formų ir pramogų.</p> <p>Formuojama nuostata, kad priklausomybė nuo psichiką veikiančių medžiagų – liga, kurią būtina įveikti.</p>
--	---	---	--	---

Alkoholio, tabako ir kitų psichiką
veikiančių medžiagų vartojimo
prevencijos programos
2 priedas

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA IR INTERNETO SVETAINĖS

1. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas. Vilnius, 2003.
2. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. XI–XII klasės. Vilnius, 2002.
3. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Programa. Parengė: L. Bulotaitė, V. Gudžinskienė. Vilnius, 2003, 2005.
4. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Ikimokyklinis amžius. Parengė: O. Monkevičienė, D. Jakučiūnienė. Vilnius, 2003, 2005.
5. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Pradinės klasės. Parengė O. Rugevičienė. Vilnius, 2003, 2005.
6. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. V–VIII klasės. Parengė A. Davidavičienė. Vilnius, 2003, 2005.
7. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. IX–X klasės. Parengė I. Pilkauskienė. Vilnius, 2003, 2005.
8. Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo universalioji programa. Vilnius, 2005.
9. Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programa. Vilnius, 2003.
10. Sveiko gyvenimo būdo ir tinkamos asmens higienos mokyklinės programos. Vilnius, 1999.
11. Vaikų ir jaunimo socializacijos programa. Vilnius, 2004.
12. Alkoholis ir kiti narkotikai. Atviros Lietuvos fondas, Vilnius, 1994.
13. Avižinis S., Čaplinskas S., Dmitrijevas V. ir kt. Narkomanija ir jos prevencija: informacinė medžiaga. Vilnius, 2001.
14. Bajoriūnas Z. Šeimos ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius, Kronta, 2004.
15. Bitinas B. Hodegenetika. Auklėjimo teorija ir technologija. Vilnius, Kronta, 2004.
16. Bažnyčia, narkotikai ir narkomanija: sielovados vadovėlis. Vilnius, 2003.
17. Bulotaitė L. Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo prevencija mokykloje, Vilnius, 2000.
18. Bulotaitė L., Pivorienė R.V., Sturlienė N. Drauge su vaiku: psichologo patarimai mokytojams. Vilnius, 2001.
19. Bulotaitė L. Cigaretės, alkoholis ir narkotikai: knygelė ikimokyklinukų ir pradinukų tėvams, auklėtojams ir mokytojams. Vilnius, 2003.
20. Bulotaitė L. Piknaudžiaujančių alkoholiu tėvų vaikas. Mano vaikai: priešmokyklinis vaiko ugdymas. Kaunas, 2003.
21. Bulotaitė L. Narkotikai ir narkomanija. Iliuzijos ir realybė. Vilnius, 2004.
22. Čaplinskas S., Stonienė L. Kaip nuo narkomanijos apsaugoti „Svajonės“ mokyklą? Vilnius, 2002.
23. Černiauskiene M. Apie priklausomybę sukeliančias medžiagas ir jų vartojimo prevenciją ugdymo institucijose: metodinė medžiaga. Vilnius, 2000.
24. Davidavičienė A. G. Alkoholį ir kitus narkotikus vartojantys moksleiviai, Vilnius, 2000.
25. Davidavičienė A. G., Stonienė L. Narkotikų vartojimo ir ŽIV / AIDS prevencija ugdymo institucijose: metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2000.
26. Davidavičienė A. G. Tėvams apie narkotikus. Kaip apsaugoti vaikus? Vilnius, 2001.
27. Davidavičienė A. G. Narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos programa ir standartas. Metodinė priemonė. VPSC. Vilnius, 2001.
28. Davidavičienė A. G. Paauglių narkotikų vartojimas Lietuvoje ir Europoje: tyrimų medžiaga. ESPAD – alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo projektas Europos mokyklose. Vilnius, 2004.

29. Dapkienė S. Klasės auklėtojas ir tėvai-partneriai. Šiauliai, 2002
 30. Dobranskienė R. Mokyklos bendruomenės vadyba, Klaipėda, 2002.
 31. Ganeri A.. Narkotikai. Specialistės patarimai. Vilnius, 1999.
 32. Gasiliauskas L. ir kt. Vaikai klausia, Vilnius, 2003.
 33. Gudžinskienė V. Kritinio mąstymo svarba ugdant sveiką gyvenimą: metodinė priemonė. Vilnius, 2000.
 34. Indrašienė V. Socialinio ugdymo technologijos. Vilnius, 2004.
 35. Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius, 2002.
 36. Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius, 2002.
 37. Kvieskienė G. Pozityvioji socializacija. Vilnius, 2005.
 38. Leliugienė M. ir Klemkaitė J. Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais. Vilnius, 2005.
 39. Levickaitė K., Stankutė A. Apie dramblis: vadovas merginoms po jausmų pasaulį. Vilnius, 2005.
 40. Marshall B., Rosenberg. Bendraukime be pykčio: nuoširdus kalbėjimas. Kaunas, 2000.
 41. Moksleiviai ir narkotikai. Knyga mokytojui. Rusų kalba. Ryga, 2003.
 42. Mokykla be narkotikų. Knyga mokytojui. Parengė: R. Aškinytė, L. Bulotaitė, M. Černiauskienė ir kt. Vilnius, 2002.
 43. Paauglys, šeima, mokykla. Parengė: R. Barkauskienė, L. Bulotaitė, A. Davidavičienė, V. Indrašienė ir kt. Vilnius, 2005.
 44. Pivorienė R. ir Sturlienė N. Klasės vadovo ABC. Darbas su vaikais. Vilnius, 2004.
 45. Rūkymas. Atviros Lietuvos Fondas, Vilnius, 1994.
 46. Vaiko teisių konvencija. Vaiko teisių informacijos centras. Vilnius, 1999.
 47. Zaborskis A., Makari J. Lietuvos moksleivių gyvenimas: raida 1994-1998 metais ir vertinimas tarptautiniu požiūriu. Panevėžys, 2001.
 48. Zaborskis A., Petrauskienė A. ir kt. Aukime sveiki: pratybų sąsiuvinis I-IV klasės mokiniams. Kaunas, 2004.
 49. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija - www.smm.lt
 50. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija - www.sam.lt
 51. Rūkymo prevencijos klausimai - <http://www.sam.lt/ltsritys/visuomenes-sveikata/rukymas>
 52. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės - www.nkd.lt
 53. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras - www.sppc.lt
 54. Lietuvos AIDS centras - www.aids.lt
 55. Valstybinis psichikos sveikatos centras - www.vpsc.lt
 56. Informacija ir priemonės tėvams apie narkotikų prevenciją - <http://www.pride.org>
 57. JAV Nacionalinis priklausomybių nuo narkotikų institutas - www.nida.nih.gov
 58. Lietuvoje vykdoma programa Pramogos be narkotikų - www.benarkotiku.lt/
 59. Europos narkotikų ir narkomanijos centras EDDRA - <http://eddra.emcdda.eu.int>
 60. Pasaulio sveikatos organizacijos koordinuojamas tarptautinis mokinių sveikatos ir gyvenimo tyrimas - <http://www.hbsc.org>
-